

ТЕНДЕНЦИИ ЗА КОНСТРУИРАНЕ НА НОВИ ЕВРОПЕЙСКИ НАСЛЕДСТВА, ОСНОВАВАЩИ СЕ НА МИГРАЦИИТЕ И ОБЩОЕВРОПЕЙСКИТЕ ПОЛИТИКИ (МУЛТИКУЛТУРАЛИЗЪМ И „НЕЖЕЛАНО НАСЛЕДСТВО“)

Николай Вуков

През последните три десетилетия се наблюдава значително нарастване на изследванията върху културното наследство, неговата роля в съвременното общество и начините за неговото опазване в бързо променящия се съвременен свят. Освен като обект на множество изследвания, попадащи в полето на различни дисциплини, културното наследство и различните негови форми и стратегии за опазване са повод за различни дебати на локално, национално и международно ниво, много от които сами привличат интереса на редица изследователи и са анализирани в самостоятелни разработки (вж. напр. Arnold, Davies, Ditchfield 1998; Kirshenblatt-Gimblett 1998; Lumley 2005; Smith, Messenger, Soderland 2010). Както изследователският потенциал на темата за наследството, така и силно дискуссионният характер на явленията и процесите, свързани с наследството, са очертани още в първите аналитични текстове по тази проблематика. Тук заслужава да се отбележи например класическият вече труд на Ерик Хобсбаум и Терънс Рейнджър за преоткриването на традицията в различни национални и постколониални държави (Hobsbawm and Ranger 1983), работите на Дейвид Лоуентал за това, което той нарича „кръстоносен поход“ в откриване и конструиране на наследство (Lowenthal 1998), както и анализите на Барбара Киршенблат-Гимлет за музеефикацията на наследството и неговото превръщане в туристическа дестинация (Kirshenblatt-Gimblett 1998). Още в тези първи значими текстове за осмислянето и реконструирането на традиции и наследства в съвременните общества може да видим добре очертана ролята на наследството като пресечна точка за аналитични подстъпи от различни дисциплини (антропология, история, културология, социология и пр.), а също така и върху цял ред нови изследователски направления като изследвания върху масовата култура, туризма,

миграциите, културните взаимодействия и пр. Нещо повече, изследователското внимание по теми, свързани с наследството, допълнително повлиява върху процесите на преоткриване и конструиране на наследства, върху появата и мултиплицирането на нови и нови форми на наследство в различни социокултурни контексти. Това на свой ред стимулира от една страна все по-силното внимание към изработване на различни законодателни документи и административни процедури, които да гарантират грижата и опазването на наследството в съвременните общества, а от друга страна – все по-широката обществена чувствителност към темата, нейното популяризиране в различни медийни контексти и присъствието ѝ като значим елемент от съвременната реалност.

Този повишен интерес към наследството през последните десетилетия е обект на различни интерпретации от изследователите. Според мнозина той е резултат от повишената социална и историческа динамика през ХХ век и от нарасналото усещане в съвременните общества за загуба на редица социокултурни устои, свързани най-общо със „света на традицията“. В този смисъл търсенето и преоткриването на наследства е симптом на поддържане на връзка с един вече отминал свят на миналото посредством реактуализирането и конструиране на „наследени“ практики и форми. Така, колкото по-интензивна е динамиката на социална, културна и технологична промяна в съвременните общества, толкова по-мащабни стават усилията за извеждане на пластове от миналото и тяхното превръщане в наследство. Според други изследователи (Al Sayyad 2001; Boniface, Fowler 1993; Hutter, Rizzo 1997; Robinson 2000; Kirshenblatt-Gimblett 2006), решаваща роля в тези процеси има влиянието на туризма и на културните индустрии, за които наследството има значение най-вече на културен капитал, който може да бъде управляван и употребяван за извличане на икономическа полза. От такава гледна точка повишените темпове на туризъм и на производство на културни продукти обуславят постоянното търсене на нови форми на наследство, с които да се привлича интересът на туриста и на потребителя на култура. Наследството в този смисъл е разглеждано като резултат най-вече от развитието на консумативното общество и от тези две основни сфери на дейност, боравещи с артефактите от миналото като „културни продукти“, които трябва да бъдат обградени с внимание и съхранявани, но и използвани. Според трети кръг изследователи (Halbertsma, Van Stipriaan, Van Ulzen 2011; King 1991; Wong 2005), важен фактор за разгръщането на интереса към наследството има разгръналите се през последните десетилетия процеси на глобализация и мултикултурализъм, свързани с повишена

мобилност на културни модели, разнообразни взаимодействия между различните култури, размиването на граници между тях. Това от една страна повишава гъстотата на културните реалности в съвременния свят, но от друга изостря вниманието за това да не се изгуби културната самобитност, да се съхранят основни културни особености и традиции независимо от интензивно протичащия днес диалог и преплитане между култури днес. В един такъв план усилията за поддържане и опазване на форми на наследството се разглеждат като своеобразен рефлекс за съхраняване на памет и идентичност, като поддържане на различност в свят на съперничаещи си културни модели, като противодействие срещу опасността от културно обезличаване.

Сред важните фактори, които могат да се открият при разглеждане на повишения интерес към наследството, следва да се отбележи също последователната политика на международна организация като ЮНЕСКО, намерила израз в поредица от конвенции и съпровождащи ги документи, пряко насочени към опазването на различни форми на наследството. Политиките на ЮНЕСКО от втората половина на XX век не само лансират една нова идея за наследството – като универсална ценност и принадлежащо на цялото човечество, но също така съдействат за повишаване на информираността за неговата застрашеност и уязвимост в съвременния свят и за необходимостта от последователни и системни политики за неговото опазване (вж. Вуков, Гергова 2014). Специално място в тези политики имат Конвенцията за световното наследство от 1972 г. и Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство от 2003 г. Освен като основни документи, посветени на опазването на наследството в световен мащаб, те отбелязват и своеобразната траектория в разбирането на наследството в протекание на три десетилетия – от схващането му предимно в плана на исторически значими, археологически или архитектурни форми и материални обекти до разглеждането му като съвкупност от знания и умения, като процес на постоянно пресъздаване и продължаване на традицията, като опиращо се на културна трансмисия и обмен между поколенията (пак там). Тези нови акценти в разбирането на наследството се оказват особено благодатни в плана на съвременните процеси на пространствена и културна мобилност, при които във фокуса на идеите за културна идентичност е именно наследството, което се носи от самите хора, което може да се пренесе през граници и да се поддържа в различен културен контекст, за което не е необходима валидизация посредством исторически или естетически критерии, а за което достатъчното е неговото предаване и споделяне.

На фона на изложените дотук наблюдения, следва да се открият няколко основни фактора, свързани с конструирането на нови европейски наследства и от гледна точка на миграциите и общоевропейските политики. На първо място трябва да се изтъкнат повишените темпове и параметри на миграция в Европа и най-вече в източната част на континента през последните три десетилетия. Краят на комунистическия режим е свързан с падането на много от предишните визови ограничения и забрани за пътуване до различни страни в Европа, и съответно за повишена мобилност на индивиди и големи групи от население към западната част на континента и отвъд океана. На свой ред, встъпването в Европейския съюз за някои от източноевропейските страни отключва новите политики за мобилност, намиране на работа, трансгранично сътрудничество и пр. Самостоятелен фактор в тези процеси имат различните локални и регионални конфликти, довеждащи до масово пътуване на хора от различни части на света към Европа. Това е ясно изразено в контекста на протичащите събития около конфликтите в Сирия, Близкия Изток и Северна Африка, но не бива да забравяме и за разнообразните примери от предходните десетилетия – разпадането на бивша Югославия и вълните от хървати, босненци и сърби към Европа, конфликтът в Косово и вълните от косовски албанци в различни западноевропейски страни, войната в Ирак, конфликта в Либия и пр.

Всички тези разнообразни фактори не само съпътстват процесите на глобализация, подчертавани от много изследователи като основна характеристика на съвременните общества, но имат и до голяма степен имат водещ характер в процесите по конституиране и поддържане на наследство. Придвижването на големи групи от хора в чужда етническа, културна и мултикултурна среда оказва огромен ефект върху процесите на културно взаимодействие, адаптация, приспособяване, приемане и обмен на културни модели и практики. Този ефект е разнопосочен както като форми, така и като културни адресати. На първо място, разбира се, той влияе върху индивидите и групите, които претърпяват пространствено придвижване и които започват да обитават нов пространствен и културен контекст – те трябва да преминат през процес на усвояване на нови за тях културни модели, поведенчески и институционални практики, да намерят или да изградят социална среда, социални мрежи, общности, в чийто живот да участват и пр. Същевременно, те трябва да удържат своята връзка със страната на произход, с културните контексти, от които произлизат и които са обитавали преди пространственото преместване, да продължат възпроизводството на носещите модели на културна принадлежност към

национални, регионални и локални общности на произход. Нещо повече, те трябва да продължават поддържането на тези модели, реактуализирането им и опазването им в чужда културна среда, като по този начин от една страна опазват тези практики от външни културни намеси, а от друга страна, консервират някои от тях, по логиката на придържането към устойчиви и традиционни модели, блокирайки така „естественото“ развитие на тези практики, което би протекло в средата на произход. При тези процеси говорим съответно както за поддържане и реконструиране на културно наследство, така и за деконтекстуализация и реконтекстуализация, за консервиране на традицията и за стереотипизиране на традиционни практики и културно наследство, но така също и за по-ревностното поддържане и опазване на тези практики в чужд културен контекст.

Ефектът обаче не е само върху мигрантските общности и върху боравенето им с носеното от тях наследство. Той е не по-слабо изразен и при общностите, сред които мигрантите се заселват, при тяхната чувствителност към новите културни намеси и влияние от културата на новодошлите, в процесите на стереотипизиране и отхвърляне, в случаите на отвореност или отказ от културно взаимодействие, в любопитството от научаването за традициите на мигрантските общности или в тревогата от промените, настъпващи с техните собствени културни традиции в повишения мултикултурен контекст. Тези обстоятелства диктуват и засиленото внимание към собствените традиции, към собственото културно наследство, което в плана на засилените мултикултурни влияния, се оказва често пъти уязвимо и застрашено.

Отваряйки дума за наследството именно като застрашено и като имащо нужда от специално внимание за неговото опазване, е добре да обърнем внимание на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазването на нематериалното културно наследство от 2003 г., която обръща специално внимание на начините за опазване на подвижното и постоянно променящо се, прекосяващо граници и култури, нематериално по своя характер наследство. За разлика от Конвенцията на ЮНЕСКО от 1972 г. за Световното наследство, където основен обект на внимание е археологическото, историческото и архитектурно наследство, което е неподвижно, разположено е в точно определена и обикновено неизменна географска локация и има конкретни исторически параметри (може да се датира, да се отнесе към точно определение исторически период и понякога дори с точно определени създатели, меценати и собственици), нематериалното културно наследство е изменчиво, неограничено непременно до определена пространствена точка или

територия и няма историческа зафиксированост, доколкото неговите форми са променящи се и не могат да бъдат ограничени до точен момент на възникване и функциониране. Нещо повече, за разлика от материалното наследство, което се притежава от държавата, на чиято територия то се намира, нематериалното културно наследство не се притежава от държавата или от нейните институции – то принадлежи на общностите и се носи от тях, поддържа се от тях, зависи от тяхното желание за опазване и предаване през поколенията.

Това поставя в особена светлина наследството, носено от различните мигрантски групи, и техните стратегии за неговото поддържане и предаване в чуждата културна среда. Независимо от формите, които заема – език, обичаи, традиционни практики и пр., това наследство е носено от самите мигранти, то е тяхната връзка с културния контекст, от който произхождат, и реактуализирането на това наследство е средство за съхраняване на тяхната културна идентичност и различност в чуждата среда. То е наследство именно като знания и умения, като съвкупност от културни компетентности, които правят мигрантите различни в новия контекст и обединени помежду си, споделящи този общ културен капитал, независимо от пространствената им ограниченост, разпръснатост и наличието или не на непосредствено общуване помежду им. То е едновременно „разпръснато“ наследство, фрагментирано по логиката на разпръскването на мигрантите по различни дестинации и обитаването им на различни територии, държави, общности; и същевременно то е спояващото наследство, обединяващо независимо от пространствената отдалеченост, от държавните граници, или от различната гражданска принадлежност. То е наследство, което е опряно на идеята за общност, при това такава, която не зависи непременно от определени локални параметри. То носи със себе си идеята за общностна принадлежност и само допринася за поддържането на тази идея, за изграждането и функционирането на общности благодарение на споделяното от тях общо наследство.

Същевременно, колкото и свободно, подвижно и изменчиво да е, това наследство търси форми за евентуална институционализация, които да подпомогнат неговото споделяне и предаване през поколенията, да канализират средствата за неговото поддържане и да допринесат за приемствеността на тези политики във времето. Тази особеност на носеното от мигрантите наследство помага да се види в една различна светлина спецификата на мигрантските институции в чужда среда – те са едновременно форми на изява и поддържане на носеното от мигрантите културно наследство в чуждия културен контекст на приемащата държава, но същевременно са средства за разграничаване, за

подчертаване на различието и заявка за принадлежност към друга общност, тази споделяща съответното културно наследство. Мигрантските институции полагат и легитимират процедурите на предаване на културни практики и умения в рамките на държавите, които тези общности обитават, и заедно с това позволяват да се поддържа аспект на различност спрямо обграждащия контекст. Независимо дали са резултат от политиките на изпращащата или на приемащата страна, или пък са плод на усилията на самите мигрантски общности, тези институции имат важно значение за усилване видимостта на носеното от мигрантите наследство и за това неговото предаване да продължи да се случва в новите социокултурни условия.

Предвид изказаните дотук наблюдения не е случайно това, че носеното от мигрантите наследство и възможностите за неговото институционално поддържане и изява е обект на редица международни документи през последните години и специално на Европейската стратегия за културата, в която на културното наследство на мигрантите е отделено специално място. Това все повече изплува като едно от новите европейски наследства, което през последните години става обект на различни културни инициативи, придобилият световна известност Музей на миграциите в Париж, музейни експозиции, посветени на мигранти и тяхното наследство в Европа, международният проект „Ислямът е и наша история” и поставеният в него акцент върху мюсюлманите имигранти на европейския континент и пр. Всички те свидетелстват за все по-голямата видимост на това мигрантско наследство и за все по-силно осъзнаваната значимост на неговото присъствие на европейския континент, но заедно с това и за повишената себerefлексивност на мигрантите и тяхното участие в към представяне и популяризирането на носеното от тях културно наследство.

Всичко това е пряко свързано с процедурите на осмисляне на наследството от българските общности в чужбина и те могат да бъдат подкрепени с примери от теренните наблюдения, които всеки един член на екипа вече е направил. Като заключителен момент в доклада си бих искал да открия следните теми. На първо място, тази за наследството като средство и стратегия за разграничаване, но също и за културно споделяне. Това е видно в почти всяка една от проявите на българските институции в чужбина – вниманието към поддържането на носеното от българските общности културно наследство, но и запазване на отвореността към представяне и споделяне с представители на други мигрантски групи и с местните общности като цяло. На второ място, бих извел значението на връзката между

наследство–общност–място–територия – връзка, която пряко отвежда към въпроса за деконтекстуализиране на наследството, както и за неговото реактуализиране в нова среда. Миграцията създава нови контексти и нови пространства за функциониране на наследството и традициите, т.е. имаме едно ризоматично (по Ж. Делюз) разпространяване и поддържане на наследството. На трето и последно място бих подчертал функцията на мигрантското наследство като жива реалия, като съществуващо в процес на постоянна трансформация. То е в ситуация на постоянно променящи се контексти и форми. Съответно ролята на неговите изследователи е главно в това да регистрират тези контексти и форми, преди те да са се променили или изчезнали.

Литература:

- Вуков, Н., Л. Гергова 2014:** „Фестивалът на мазните борби Къркпънар в Одрин: проблеми на културното наследство” – В: Антропология, кн. 1, 80-113.
- Al Sayyad, N. (ed.) 2001:** Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism. London, New York: Routledge.
- Arnold, J., K. Davies, S. Ditchfield (eds.) 1998:** History and Heritage: Consuming the Past in Contemporary Culture. Dorset: Donhead.
- Boniface, P., P. Fowler 1993:** Heritage and Tourism in “the Global Village”. London, New York: Routledge.
- Halbertsma, M., A. van Stipriaan, P. van Ulzen (eds.) 2011:** The Heritage Theatre: Globalisation and Cultural Heritage. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1–26.
- Hobsbawm, E., T. Ranger, 1983:** The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutter, M., I. Rizzo (eds.) 1997:** Economic Perspectives on Cultural Heritage. New York: St. Martin's Press.
- King, A. (ed.) 1991:** Contemporary Conditions for the Representation of Identity. Binghamton: State University of New York at Binghamton.

Този материал е представен на теоретичен семинар и е част от работата по проект „Културно наследство в миграция. Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина“, финансиран от ФНИ към МОН
Автор: доц. д-р Николай Вуков, ИЕФЕМ-БАН

Kirshenblatt-Gimblett, B. 1998: Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage. Berkeley: University of California Press.

Kirshenblatt-Gimblett, B. 2006: World Heritage and Cultural Economics. – In: Karp, I., C. A. Kratz, L. Szwaja, T. Ybarra-Frausto (eds.). Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformations. Durham: Duke University Press, 161–202.

Lowenthal, D. 1998: The Heritage Crusade and the Spoils of History. New York : Cambridge University Press.

Lumley, R. 2005: The Debate on Heritage Reviewed. – In: Corsane, G. (ed.). Heritage, Museums and Galleries: an Introductory Reader. London: Routledge, 15–25.

Robinson, M. et al. (eds.) 2000: Tourism and Heritage Relationships: Global, National and Local Perspectives. Sunderland: Centre for Travel and Tourism in association with Business Education Publishers.

Smith, G. S., P. M. Messenger, H. A. Soderland (eds.) 2010: Heritage Values in Contemporary Society. Walnut Creek: Left Coast Press.

Wong, L. 2005: Globalization and Intangible Cultural Heritage. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Културно
наследство
в миграция

